

УДК 378.014.5

НОРД Г.Л., ЦИПЛІЦЬКА О.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, Миколаїв, Україна

Норд Ганна Леонідівна – к.е.н., доцент, декан факультету другої вищої освіти Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили

Ципліцька Олена Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри економічної теорії і економетрики Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили

Інституційні аспекти розвитку освіти в регіоні

У статті розглянуто основні проблеми розвитку регіональної освітньої системи та вплив на неї інституційних факторів на прикладі Миколаївської області. Визначено основні недоліки освітньої інфраструктури регіону, які перешкоджають інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

The basic problems of regional education system development in Mykolaiv region and the influence of institutional factors on it are considered in the article. The main imperfections of the education infrastructure in the region that prevent the integration to European and world education area are determined.

Становлення єдиного освітнього простору в регіонах країн з трансформаційною та ринковою економікою є сьогодні особливо актуальною проблемою. Це пов'язано, перш за все, з приєднанням країн до Болонського процесу, а також з поступовим відновленням та подальшим розвитком великих промислових підприємств регіонів. Відповідно до Болонської декларації реаліями Європи сьогодні є не тільки розширення меж Європейського союзу, а й створення "Європи знань" з "широко визнаним незамінним фактором соціального та людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа

спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери" [8]. Відповідно, Болонська декларація визначає освітній процес фактично як процес взаємопроникнення культур, принаймні європейських, для формування єдиного ринку робочої сили та освіти.

Г.Хог та Д.Кірстейн у своїй доповіді щодо розвитку навчальних структур – інституційної складової освіти – зазначають, що критерієм оцінки якості освіти, а отже й рівня акредитації навчального закладу, є не витрачений навчальний час та зміст навчального плану (процес), а набуті студентом знання (результат) [9]. Крім

того, у своїй доповіді у Маастріхті Г.Хог, як делегат з особових доручень Асоціації Європейських університетів, наголосив ще на одному важливому напрямку реформ в інституційній системі освіти – створенні консорціумів ВУЗів, в межах яких буде здійснюватись вільний перетік студентів для отримання вищих освітніх рівнів – магістра та наукового ступеня доктора наук [9].

Метою даної роботи є визначення напрямків змін у інституційній структурі освіти як складової соціально-культурної сфери. Відповідно до поставленої мети потрібно вирішити такі основні задачі: визначити соціально-економічні фактори, що впливають на зміни в інституційній структурі освіти регіону; виявити конкурентні переваги у освітній системі регіону; проаналізувати деформації попиту і пропозиції на ринку праці та освітніх послуг; згрупувати основні недоліки інституційної структури освіти регіону які перешкоджають інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Освітня система Миколаївського регіону має дуже вагомий перевагу по основним двом критеріям: вартість – якість. Порівняльна оцінка вартості навчання на найбільш популярні спеціальності (економіка, правознавство, комп'ютерні технології) на найвищих рівнях акредитації (IV рівень, магістратура) мають істотно нижчу вартість. Для спеціальності “Правознавство” – 5500 грн. в Миколаєві та близько 10000 грн. в Одесі, Києві, Харкові. Якість освіти не відрізняється порівняно з вартістю, а інколи є вищою, оскільки для проходження акредитації нестоличні ВУЗи мають довести рівень якості послуг на більш високому рівні, ніж ті ВУЗи, які традиційно проводили підготовку за певними спеціальностями, а отже, економічною мовою, мають певну олігополію у цій сфері та обмежують доступ інших інституцій на цей ринок. Отже, якість послуг, що надається регіональними, зокрема Миколаївськими державними навчальними закладами по сучасних критеріях виявляється вищим. Підтвердження сказаному міститься у підготовлених Міністерством освіти і науки матеріалах до засідання підсумкової колегії МОН від 22-23 лютого 2006 р. Так рейтинг за організаційною структурою серед класичних навчальних закладів Миколаївського державного університету 4 із 21, за рівнем доступу до освіти – 9 із 21, за позиціонуванням на ринку праці – 1 місце [4]. Серед технічних навчальних закладів Миколаївський університет кораблебудування посідає середній рівень майже у всіх рейтингах. Серед гуманітарних навчальних закладів Миколаївський державний гуманітарний університет займає 8 місце по сумарних коефіцієнтах пріоритетності за тематичними напрямками, поступаючись таким закладам як КНЕУ, КНТЕУ, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого тощо. Проте слід зазначити,

що таке положення серед ВУЗів України досягається Миколаївськими регіональними ВУЗами переважно за рахунок власних коштів, з використанням реальних конкурентних переваг, оскільки рівень державного фінансування розвитку освіти та науки суттєво відрізняється. Так, якщо на наукові розробки у класичних університетах по Україні витрачено 27687,7 тис. грн., то Миколаївський державний університет отримав 82,9 тис. грн., на машиноприладобудівні витрачено з державного бюджету 9830,8 тис. грн., а Національний університет кораблебудування отримав лише 884 тис. грн. (найбільше в області), економічні та гуманітарні отримали від держави 2347,2 тис. грн., в той час як Миколаївський державний гуманітарний університет взагалі не отримав нічого [4]. Для більшого розуміння регіонального дисбалансу фінансування інституцій вищої освіти слід додати, що тільки МДГУ ім. Петра Могили вклав у наукові розробки більше 2 млн. грн. за 10 років існування, отримавши від держави за цей період трихи більше 5 тис. грн.

Отже, виживання на конкурентному рівні в умовах обмеженого фінансування, жорсткого бюджетного та міністерського контролю змусило Миколаївські державні регіональні навчальні заклади вже діяти в умовах вимог Болонської конвенції, а саме:

1. **Інтеграція інститутів вищої освіти.** Тут створений **консорціум вищих навчальних закладів**, в межах якого студенти можуть вільно використовувати спільні ресурси, переходити з одного закладу до іншого для отримання рівня магістра (зокрема активно цей процес відбувається при вступі до магістратури МДГУ зі спеціальності “Іноземна філологія”, “Інтелектуальні системи обробки інформації та прийняття рішень”).
2. В межах вузівських навчальних комплексів відбувається **процес ступеневої підготовки** студентів через перехід їх із закладів I-II рівня акредитації до 2-3 курсу університетів. В умовах провалу у демографічній структурі населення в Україні та Європі це є конкурентний спосіб боротьби за студента, оскільки за підрахунками через декілька років абітурієнтів в Україні буде менше, ніж ліцензованих місць у навчальних закладах.
3. Регіональні ВУЗи сьогодні активно опановують **практику надання інших** (крім денної освіти) **освітніх послуг**, тих як, наприклад, підвищення кваліфікації, другої вищої освіти, пропозиції для дорослих окремих навчальних курсів, блоків курсів (модулів), створення дистанційних курсів (МДГУ виграв грант спільно з НУКМА на розробку і впровадження дистанційних курсів). Сьогодні все більше людей потребує додаткових знань без зміни рівня освіти та фаху. Проте не всі підприємства в змозі профінансувати таку потребу. Що

впливає на якість робочої сили, продуктивність її праці (див. нижче).

4. Провідні регіональні Миколаївські державні вищі навчальні заклади активно впроваджують процес **транснаціональної освіти**. Сьогодні тільки в Миколаївському державному гуманітарному університеті укладені договори з ВУЗами Норвегії, Польщі, США та інших країн, та студенти мають можливість продовжувати навчання (отримати магістра) у цих країнах. Так, наприклад, комп'ютерники-бакалаври МДГУ мають можливість закінчити магістерську програму в університеті Сан-Хосе (Каліфорнія, Силіконова долина) та мати в Силіконовій долині на провідних підприємствах комп'ютерної індустрії дворічну оплачувану практику, можливе працевлаштування. Через певний термін очікується зворотній потік студентів із Європейських країн та Америки на навчання до Миколаївського регіону, оскільки відкривається можливість отримання якісної освіти та визнання дипломів. За останні декілька років значно зріс потік студентів за кордон для проходження практики, літньої роботи. Це поставило нові вимоги до рівня і якості знання іноземних мов. Сьогодні у Миколаївському державному гуманітарному університеті перейшли на навчання англійській мові нефілологічних спеціальностей за новою програмою АМПС, яка відрізняється від попередніх перш за все кінцевою оцінкою знань студентів – перевіряється не отримання знання, а реальні навички та вміння (говорити, писати, аналізувати документи, отримувати освіту за фахом іноземною мовою).

Отже, за інституційною структурою регіональна система вищої освіти Миколаївської області сьогодні реально інтегрується у європейський та світовий освітній простір, тут чітко видно конкурентні переваги як окремих навчальних закладів так і системи в цілому.

Освіта як вид вкладень в працівників, службовців, менеджерів на сьогоднішньому етапі отримує все більше популярності серед великих підприємств. Підвищення продуктивності праці – основна мета таких вкладень. Питання полягає в тому, які саме організації здатні забезпечувати підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, а також, яких працівників будуть навчати підприємства.

Один з найважливіших аспектів освіти протягом всього життя – порівняно добре розвинутий діалог з учасниками ринку [2, с.86], вивчення їх потреб і формування пакету послуг з навчання, які завжди знайдуть попит у перспективі. В довгостроковому періоді це буде сприяти створенню ефективної структури спеціальностей, яким навчаються студенти, всередині вищого навчального закладу. Орієнтуватися на

поточний ринок зараз недоцільно, оскільки попит на професії з боку абітурієнтів і з боку підприємств зовсім не збалансований. Крім того, навчальні заклади I-II рівня акредитації випускають працівників з більш низьких рівнем кваліфікації, за який підприємства не готові виплачувати гідну заробітну плату [1, с.108].

На сьогоднішній день проблемою залишається доступ до вищої освіти або до підвищення кваліфікації та перепідготовки. В деяких регіонах та країнах, як свідчать дані [2, с.86] керівництво підприємств віддає перевагу вкладенню грошей в розвиток висококваліфікованого персоналу, в свою чергу, спеціалісти низької та середньої кваліфікації позбавлені доступу до відносно дорогих курсів, семінарів та тренінгів. Така ситуація зустрічається всюди як на комерційних, так і на державних підприємствах Миколаївської області. У вузах викладачі, що не мають наукових ступенів або вчених звань мають самостійно дбати про підвищення своєї кваліфікації, на великих виробничих підприємствах, як правило курси підвищення кваліфікації, тренінги, стажування за кордоном фінансуються тільки для працівників середньої та вищої ланки.

Про підвищення кваліфікації в окремих державних закладах та комунальних підприємствах мова взагалі не ведеться. Це стосується лікарень, підприємств тепло-, водо- та газопостачання, транспортних організацій тощо.

На сьогодні в Європі в середньому підвищення кваліфікації відбувається 1 раз у 5 років, в Японії 1-1,5 р., у нових індустріальних країнах Азії – раз у 1,5-2 роки, на Україні в середньому один раз на 12 років, що підтверджує вищесказане та говорить про недостатній рівень розвитку кадрового потенціалу нашої країни і Миколаївської області зокрема [10]. Періодичність підвищення кваліфікації по Україні залишається в 2,5 рази нижчою від необхідної, а по окремим галузям (сільське господарство, оптова та роздрібна торгівля) – у 10-20 разів [10].

Розв'язання питання про фінансування продовження освіти після закінчення вищого навчального закладу залишається достатньо складним. Власних коштів працівників низької кваліфікації не вистачає на проходження такої підготовки. Сама сфера освіти фінансується традиційно з державного бюджету, що значно обмежує можливості вищих навчальних закладів залучати тих, хто навчається на заочному та вечірньому відділеннях.

Для інституційної структури системи освіти України і Миколаївської області характерна проблема інерції [3]. Сама інерційність інституційної системи має як позитивні, так і негативні риси. До позитивних можна віднести заданий вектор розвитку освіти, який формується через систему пропозицій освітніх послуг та професій. Так, велика кількість місць на інженерних

спеціальностях за часів Радянського Союзу сформувала потужну кадрову базу для бурхливого індустріального розвитку. В свою чергу цей заданий вектор може бути і стримувачем розвитку, через небажання системи швидко реагувати на потреби ринка. Вона діє як система захисту самої себе. Зараз ми спостерігаємо надмірний попит та пропозицію економістів та юристів, що може служити підставою для розвитку ринкової економіки у майбутньому. Проте дуже впав попит на більшість інших спеціальностей. Це може коштувати Україні її високого рівня інтелектуального потенціалу та втрати конкурентних позицій на ринках, перетворенню її на технологічного та інтелектуального споживача розвинутих країн.

Вказані тенденції ілюструються статистичними даними по Миколаївській області. Спеціалісти з вищою освітою переорієнтовуються зі сфери матеріального виробництва у сферу послуг, про що свідчать дані на рис. 1. Це позитивна тенденція, за умов не фізичного перетікання зайнятих з сфери матеріального виробництва у нематеріальне, а через створення умов для розвитку сфери послуг та поглинання нею невикористаного трудового потенціалу регіону. Це є еволюційний тип зміни структури зайнятих, що відповідає типу країн з розвинутою ринковою економікою.

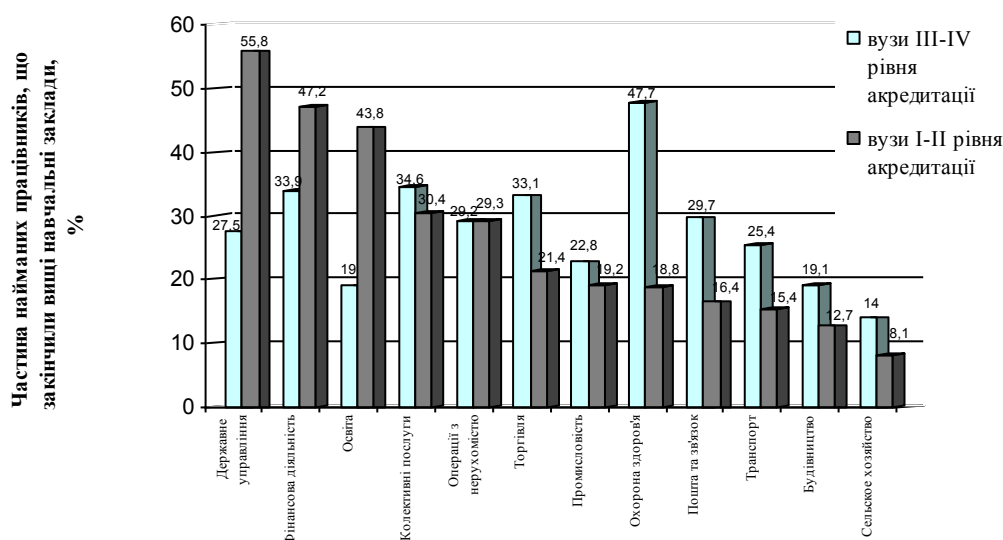

Рис. 1. Розподіл найманих працівників за рівнем освіти і за видами економічної діяльності в Миколаївській області

З одного боку, це пояснюється підвищенням вимог і стандартів до робітників відповідних спеціальностей, наприклад, в сфері державного управління, телекомунікаційній, фінансовій сферах. З іншого боку, саме галузі сфери послуг стають провідними, що відповідно, приваблює до них все більше підприємців.

Однак можливим є й те, що структура освіти за спеціальностями не є оптимальною. Абітурієнти надають перевагу більш популярним професіям, в той час як важливі сфери виробництва залишаються без потрібних спеціалістів, як про це свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1
Співвідношення попиту і пропозиції робочої сили на одне робоче місце в Миколаївській області (складена на основі [11])

Категорія робітників	Навантаження на одне робоче місце, чол.		
	2002	2003	2004
Законодавці, вищі державні службовці, керівники	7	7	8
Професіонали	4	3	4
Спеціалісти	7	8	7
Технічні службовці	47	29	21
Робітники сфери обслуговування та торгівлі	28	24	20
Кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	24	25	16
Кваліфіковані працівники з інструментом	5	3	3

Продовження таблиці 1

Категорія робітників	Навантаження на одне робоче місце, чол.		
	2002	2003	2004
Оператори та збірники обладнання і машин	9	5	7
Прості професії	34	33	28

Незважаючи на те, що навантаження по багатьох категоріях за три роки знизилось, по деяких з них воно все ще залишається високим, таких, як технічні службовці (колишні працівники суднобудівних заводів, інших підприємств, що згорнули свою діяльність, випускники вищих навчальних закладів технічного профілю), кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, працівники простих професій.

Нижчі конкурси на місце працівників вищої і середньої ланки – законодавців, держслужбовців, професіоналів, спеціалістів говорить про те, що рівень освіти основного масиву незайнятих залишається низьким.

Основні напрями перетворень системи освіти полягають в розв'язанні таких проблем:

1) подолання інерції розвитку інституціональної структури освіти, переорієнтація системи освіти на потреби більш інтенсивного розвитку ринкової економіки;

2) підвищення рівня доступу до освітніх послуг працівників підприємств та організацій, що потребують підвищення рівня освіти, підвищення кваліфікації.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. У результаті впливу Болонського процесу на інституційну структуру освіти в Україні та Миколаївській області реформування освітньої інфраструктури є особливо пріоритетним через свою високу інерційність та вплив на розвиток економіки. Показано високий рівень та можливості конкурентоспроможності Миколаївської освітньої сис-

теми на регіональному, всеукраїнському та європейському рівнях.

- Визначено чотири основних конкурентних напрями регіональної інституціональної освітньої структури: інтеграція інститутів вищої освіти; ступенева підготовка; розвиток інших (не тільки денна форма вищої освіти) освітніх послуг переважно для дорослих; транснаціональна освіта.
- Проведено аналіз потреби та наявного фінансування підвищення кваліфікації на Україні та в Миколаївській області, здійснено порівняльний аналіз з світовими нормами, що дозволяє стверджувати про виключно недосконалу практику підвищення рівня кваліфікації працюючих, що неодмінно призведе і вже призводить до суттєвих втрат конкурентоспроможності української економіки.
- Проведений аналіз структури попиту та пропозиції кадрів з вищою освітою по Миколаївській області, що дає підстави говорити про перебудову структури кадрового та трудового потенціалів із сфери матеріального виробництва у сферу нематеріального. Визначено перспективним такий тип управління кадровим потенціалом, при якому буде відбуватись не фізичне перетікання робочої сили по зазначеним сферам, а будуть ініціюватись еволюційні зміни.
- Через аналіз попиту та пропозиції по окремим групам професій доведена невідповідність базової вищої освіти та середньої освіти потребам розширеного відтворення робочої сили.

ЛІТЕРАТУРА

- Кузьминов Я.И. Проблемы отечественного образования // Конкурентоспособность и модернизация экономики. Кн.1. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. – С. 108-118
- Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Задачи для российской высшей школы / М.В.Ларионов (и др.); М-во образования и науки Российской Федерации, Гос. ун-т. – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 524 с.
- Вольчик В.В., Скорев М.М. Институциональная инерция и развитие российской системы образования // Интернет-конференция. Поиск эффективных институтов для России XXI века – <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/133094/print.html>
- Рейтинги вищих навчальних закладів. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки 22-23 лютого 2006 р. – К.: Міносвіти і науки. – 151 с.
- Дослідження стратегічних напрямів реформування освіти і науки в Україні. Аналітична записка. – К.: Міносвіти і науки. // mon.gov.ua
- [Пропозиції до проекту інноваційної моделі структурної перебудови економіки та механізму її запровадження](http://www.mon.gov.ua/science/innovation/In07.doc) // <http://www.mon.gov.ua/science/innovation/In07.doc>
- Г.Хог. Майбутнє Європи: погляд з Болоньї. – Програмний виступ делегата з особових доручень Асоціації європейських університетів Г.Хога. – Маастрихт, 2 грудня 1999 р. // mon.gov.ua
- Болонська декларація та основні документи щодо втілення її принципів // mon.gov.ua
- Тенденції розвитку навчальних структур у вищій освіті в Європі: зміст основної доповіді Г.Хога, Д.Кірстейн // mon.gov.ua
- Концепція розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до 2010 року. (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 березня 2006 р. – № 158-р) // rada.kiev.ua
- Статистичний щорічник Миколаївської області за 2004 р. – Миколаїв: Обласне управління статистики. – 590 с.